

157: İbni Teymiyye'ye Göre Cehennem Fani Midir?

Tarık Ebu Abdullah

8 Ağu, 2017

<https://ilimvecihat.com>

SORU

Selamun aleykum hocam, Allah ilminizi ve ecrinizi arttırsın. Hocam, İbni Kayyım'ın bazı eserlerinde cehennemin ebedi olmadığını yazdığını söylüyorlar. İbni Kayyım ve İbni Teymiyye böyle bir görüşe sahip midir? Allah razı olsun.

CEVAP

Ve aleykumusselam ve rahmetullah. Hamd Allah'a mahsustur.

Değerli kardeşim cennet ve cehennemin ebediliği Kuran, Sünnet ve selef indinde sabittir. Buna muhalif gelen bazı rivayetler ya yalan veya senet itibariyle zayıftır veya sahih olanlar cehennemin fenalığını ifade etmiyorlar.

Sorunun cevabına gelince iki imam İbni Teymiyye ve İbni Kayyım (*rahimehumallah*)'ın cehennemin ebediliğini ifade eden sözleri de vardır cehennemin faniliğini ifade eden sözleri de vardır.

Bunun için insanlar bu iki imamın mevzudaki görüşleri hususunda ihtilafa düşmüşlerdir.

İmam Ebu'l-Abbass İbni Teymiyye (*rahimehullah*) için şöyle demişlerdir:

Bir taife onun cehennem azabının fani olduğu görüşünde olduğunu söyler. Bunlar İmam İbni Teymiyye (*rahimehullah*)'ın tenkitçileri ve az sayıda bunlardan etkilenmiş sevenleridir.

Bir taife İmam İbni Teymiyye (*rahimehullah*)'ın kesinlikle böyle bir görüşe sahip olmadığını, bilakis selefin dediği gibi cehennem azabının ebedi olduğunu söylediğini savunurlar.

Üçüncü bir taife İmam İbni Teymiyye (*rahimehullah*)'ın bu görüşe meylettiğini ama tasrih etmediğini söyler. Zira cehennemi fani gördüğüne dair sözleri mücmeldir ve açık bir surette bu görüşü ifade etmiyor.

Dördüncü bir taife seleften iki görüşün de nakledildiğini ve bunun için meselenin içtihadı olduğunu savunurlar. Mevzuda seleften iki görüş olduğundan dolayı iki imam böyle bir görüşe varmış olsalar da seleften bazılarına uymuş olurlar ve içtihat sahibi âlimler olduklarından ötürü kötülenmeleri caiz olmaz derler.

Âcizane kanaatime göre doğru olan İmam İbni Teymiyye (*rahimehullah*)'ın cehennem azabının fani olduğu görüşüne sahip olmadığıdır, bilakis müceddit imamlarından birisi olduğu Ehl-i Hadis mezhebinin diğer imamları gibi

cehennem azabının ebedi olduğunu değişik kitaplarının birçok yerinde açık ve net ifade etmiştir.

Meselede doğrunun belli olması için İmam (*rahimehullah*)'ın sözlerine bir bakalım.

Bir:

İmam İbni Teymiyye (*rahimehullah*)'ın cehennemin fani olduğu görüşünde olduğunu savunanlar ondan şu nakilleri getirirler:

“Er-Reddu Ala Men Kale Bi Fenei'l-Cenneti ve'n-Nar” adlı kitabında Ömer (*radiyallahu anhu*)'dan rivayet edilen bir sözü zikrettikten sonra şöyle diyor: ““çıkacaklar” sözü, yani azabı sona erip, kesilip bittikten sonra cehennem (halin)den çıkacaklar. Zira cehennemden çıkmayacaklar. Bilakis Allah (*subhanehu ve teâlâ*) haber verdiği gibi orada ebedi kalacaklar. Lakin vakti tamamlandığında ve dünyanın sona erdiği gibi sona erdiğinde onda azap kalmayacak.”

Ve şöyle diyor: “Bu onların (kâfirlerin) cehennem’de -azap diyarında- azap baki oldukça devamlı olacaklarını gerektirir. Onun baki olmasıyla ve azabın baki olmasıyla ondan çıkamazlar. Onlar Tevhid ehli gibi değildir. Tevhid ehli şefaât vesilesiyle ve başka vesilelerle azabın cehennemde baki olmasıyla ondan çıkarlar.”

Ve cehennem azabının fani olduğuna delalet eden bazı eserleri aktardıktan sonra şöyle der: “Şu halde fani olduğuna dair Kuran, Sünnet ve sahabe sözünden delil getiriliyor. Azabın baki olduğunu söyleyenlerin yanında ise ne Kuran, ne Sünnet ve ne de sahabe sözü vardır.”

Ve cennet ve cehennemin bekası arasındaki farktan bahsederken şöyle der: “Birincisi: Allah cennet nimetlerin bekasını ve devamlılığını kitabın değişik yerlerinde haber vermiştir... Ve cennet ehlinin cennetten çıkmayacağını haber vermiştir. Ama ateşin ve onunla azabın bekasından haber vermemiştir. Bilakis ateş ehlinin ondan çıkmayacağını haber vermiştir. İkincisi: Birkaç ayette onun ebedi olmadığına delalet eden bilgi vermiştir. Üçüncüsü: Ateşin daim olacağına delalet eden bir şey zikredilmemiştir. Dördüncüsü: Ateşi şu ayetlerle takyit etmiştir: **“Devirler boyunca içinde kalacaklar”** ve **“Allah’ın dilediği müstesna olmak üzere içinde ebedi kalıcılar olarak ateş sizin barınağınızdır”** ve **“Onlar gökler ve yer ayakta durdukça orada ebediyyen kalıcıdırlar.”** Bu üç ayet durumun belirli bir zamanla sınırlı veya bir şarta bağlı olduğunu gerektirir. Ama o (cennet) daimdir. Zamanla sınırlı değil ve şarta da bağlı değildir... Altıncısı: “Cennet rahmet ve

mağfiretinin bir muktezasıdır. Ateş ise (Allah'ın) azabındandır... Nimetler (Allah'ın) isimlerinin gereğidir. İsimleri ise zatından ayrılmaz. Bunun için nimetlerin isim ve sıfatlarının devam etmesiyle daimdir. Ama azap yaratılmıştır. Yaratılmış olanın sonu olabilir. Dünyanın ve başka yaratılmış olanın sonu olduğu gibi. Bu özellikle başkasına taalluk eden bir hikmet için yaratılmış olan mahlûk için söz konusudur.”

İki:

İmam İbni Teymiyye (*rahimehullah*)'ın cehennem azabının ebedi olduğu görüşüne sahip olduğunu gösteren sözleri şunlardır:

“Mecmuu'l-Fetava”da geçtiği üzere “Enes bin Malik'ten gelen hadiste Rasûlallah (*sallallahu aleyhi ve sellem*) şöyle demiş: “Yedi şey ölmez, sona ermez ve faniliği tatmaz: Cehennem ateşi ve sakinleri, Levh, Kalem, Kürsü ve Arş” Bu hadis sahih midir?” sorusuna şöyle cevap vermiştir: “Bu haber bu lafızla Nebi (*sallallahu aleyhi ve sellem*)'in sözü değil bazı âlimlerin sözüdür. Ümmetin selefi, imamları ve bütün Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat mahlûkattan bazısı tamamıyla yok olmayacağına ve sona ermeyeceğine ittifak etmiştir. Mesela cennet, cehennem ateşi ve arş gibi. Bütün mahlûkatın fani olacağını Cehm bin Safvan ve ona bu hususta uyan Mutezile'den kelim ehli bidatçı bir taife dışında kimse söylememiştir. Bu Allah'ın Kitabı'na, Rasûlünün Sünneti'ne ve ümmetin selefinin ve imamlarının icmasına aykırı batıl bir sözdür.”

“Minhacu's-Sunne”sinde şöyle diyor: “İçlerinde olup bitenlerin sürekli yenilenmesiyle beraber cennet nimetleri ve cehennem azabı daimidir.”

Ve “Mecmuu'l-Fetava”da el-Ala suresi 11-13.ayetlerin tefsirinde fırkaların cehennem ateşine girmekle alakalı ihtilafları saydıktan sonra şöyle der: “Burada ateşe girmenin manası mutlak manada ateşe girmektir, yani daimi azabın iliştiği surette ebediyen ateşte kalmaktır. Ama ateşe girip çıkmak mutlak surette ateşe girmek değildir.”

Ve “Deru-Teârudi'l-Akli ve'n-Nakl” adlı kitabında Cehmiyyenin cennet ve cehennem fani olduğu görüşünü reddeden Ebu'l-Hasan el-Eşari (*rahimehullah*)'ın sözünü olduğu gibi alır ve sözünün siyakında kendi sözü gibi verir: “El-Eşari Makalat kitabında şöyle der: “... Ve Allah'ın efâlinin bir sonuncusu var mı yok mu konusunda da ihtilaf ettiler. Cehm bin Safvan şöyle dedi: “Allah'ın fiillerin bir sonuncusu vardır. Cennet ve cehennem sona erecek ve sakinleri de sona erecek ki Allah son olarak kalan olsun.” Ama şüphesiz ki cennet ve cehennem bakidirler, onlar yok olmaz. Ve cennet ehli cennette nimet görmeye devam edecek ve ateş ehli ateşte azap görmeye devam edecek. Bunun bir sonu yoktur.”

Üç:

İmam İbni Teymiyye (*rahimehullah*)'ın cehennem azabının ebedi olduğunu ifade eden sözlerinin alınmasını racih kılan sebeplere gelince derim ki:

Birinci sebep: İmam İbni Teymiyye (*rahimehullah*)'ın cehennem azabının fani olduğunu ifade eden sözleri hepsi sadece bir kitabında geçmektedir. Bu kitap "Er-Reddu ala men kale bi Fenei'l-Cenneti ve'n-Nar. Ve Beyanu'l-Ekvali fi zalike (Cennet ve cehennem ateşinin fani olduğunu söyleyene reddiye. Ve bu mevzuda var olan sözlerin beyan edilmesi) " adlı kitabıdır.

Durum böyle olunca şu hususlar çok büyük bir ehemmiyet arz ediyor:

Bir: Kitabın İmam İbni Teymiyye (*rahimehullah*)'a nispeti sabit olması.

Kitabın İmam İbni Teymiyye (*rahimehullah*)'a ait olup olmadığı tartışılmaktadır.

Bazı araştırmacılar bu kitabın İmam İbni Teymiyye (*rahimehullah*)'a nispeti doğru olmadığını söylerler. Zira söz konusu kitabın el yazma nüshasında İmam İbni Teymiyye (*rahimehullah*)'a nispeti zikredilmemektedir. Bunun için Daru'l-Kutubi'l-Mısriyye'nin elinde bulundurduğu el yazma nüshasını inceleyen paleograflar fihristine "Şeyhu'l-İslam İbni Teymiyye'ya ait olduğu düşünülür" yazmışlardır.

Kitabın İmam İbni Teymiyye (*rahimehullah*)'a nispeti doğrudur diyenler El-Mektebu'l-İslami'nin elinde bulunan ilk üç sayfadan ibaret olan el yazma nüshasında İmam İbni Teymiyye (*rahimehullah*)'a nispetin tasrih edildiğini delil getirirler. Buna ilaveten en yakını ve talebesi olan İmam İbni Kayyım (*rahimehullah*)'ın da "Şifau'l-Alil"inde bu kitabından bahsettiğini ve "Hadi'l-Ervah"ında bu bahisteki sözlerin takriben hepsini bu kitaptan naklettiğini destekleyici delil olarak getirirler.

İki: Kitabın telif sebebi.

İmam İbni Kayyım (*rahimehullah*) "Şifau'l-Alil" adlı kitabında şöyle der: "Şeyhu'l-İslam'a -Allah onun ruhunu takdis etsin- bu mevzuda sormuştum. Bana bunun çok büyük bir mesele olduğunu söyledi ve hiçbir cevap vermedi. Sonra bir zaman geçtikten sonra Abd bin Humeyd'in tefsirinde cehennem ateşinin faniliğine delalet eden bazı eserleri gördüm. Yeri işaretledim ve ona gönderdim. Götürene "Bu meselenin içinden çıkamadı, ne olduğunu anlayamadı" demesini tembihledim. Bunun üzerine (*rahmetullahi aleyh*) meşhur kitabını yazdı."

İmam İbni Kayyım (*rahimehullah*)'ın sözünden anlaşıldığı üzere İmam İbni Teymiyye (*rahimehullah*) talebesi için müşkül olan bu meseleyi irdellemek için yazmıştır. Zira bu meselenin çok büyük bir mesele olduğunu ve kendisini de zorladığını söylemiştir. Bunun için mevzuda doğru olana ulaşabilmek için mevzuyla alakalı muhtelif görüşleri toplamış ve değerlendirmiştir. Değerlendirme yaparken âdeti üzere görüş sahiplerin ağzından konuşmuştur.

Üç: Kitabın muhtevası.

Kitabın muhtevası cennet ve cehennemin bekası ve fenası hakkındaki ihtilafıdır. İmam İbni Teymiyye (*rahimehullah*) bu ihtilafı üç görüş dâhilinde işliyor:

Bir: Cennet ve cehennemin fani olmaları. Bu görüş hakkında şöyle der: “Bu sözü seleften, sahabeden ve onlara güzellikle tabi olanların birisinden hikâye eden görmedik. Bu sözü sadece Cehm bin Safvan ve cehmî tabilerinden hikâye etmişlerdir.”

İki: Cennetin ve nimetlerinin ebedi olması ve cehennemdeki cezanın fani olması. Bu konuya şöyle giriş yapıyor: “Cennetin fani olması seleften ve imamlardan bilinmeyen bir görüştür. Bu sadece Cehm’in ve onun gibi olanların görüşüdür. Bu görüşün aklen ve naklen bozukluğunu gördün. Ama ateşin fani oluşuna gelince seleften ve haleften nakledilen iki görüş vardır. Tabiinin ve onlardan sonra gelenlerin bu husustaki tartışması maruftur.” Sonra ateşin faniliği hakkında nakledilen eserleri değerlendirmeye başlar.

Üç: Cennet ve cehennemin ebedi olmaları. Cehennem cezasının fani olduğuna delalet eden eserleri işledikten sonra “Cehennem ateşi daimidir diyenlerin dört dayanağı vardır” der ve sonra bu dayanakları selefin bu manada icması olduğu, Kuran’ın kati surette bunu beyan etmiş olması, Sünnet’te iman ehlinin cehennemden çıkacağını ama kâfirlerin çıkmayacaklarını açıklamış olması ve Rasûlallah (*sallallahu aleyhi ve alihi ve sellem*)’in ümmetini bunda tevkif etmiş olması olarak sıralar ve sonra bu dayanakları incelemeye alır.

Velhasıl, İmam İbni Teymiyye (*rahimehullah*) ilk görüşü kati surette reddediyor ama ikinci ve üçüncü görüşleri araştırıyor ve tartışıyor ama açık bir tercihe gitmiyor.

Dört: Kitabın telif zamanı.

Kitabın telif zamanı şu açıdan önemli: Cehennem ateşin fani olduğu manasında sözleri sadece bu kitapta geçmektedir. Ama cehennem ateşinin ebedi olduğu manasındaki sözleri “Deru-Teârudi’l-Akli ve’n-Nakl” ve “Beyanu

Telbisu'l-Cehmiyye" ve "Minhacu's-Sunne" gibi değişik kitaplarda mevcuttur. Şu halde bu kitap ya nesheden veya neshedilen olma durumunda olabilir.

"Deru-Teârudi'l-Akli ve'n-Nakl" kitabını İmam İbni Teymiyye (*rahimehullah*) muhakkiki Muhammed Reşat Salim'e göre hicri 713 ile 717 arası telif etmiştir. "Minhacu's-Sunne"yi aynı muhakkike göre takriben hicri 710 da telif etmiştir. Ve "Beyanu Telbisu'l-Cehmiyye" kitabını buna yakın bir tarihte telif etmiştir çünkü iki kitabı Mısır'dayken telif etmiştir. Mısır'da kaldığı yıllar hicri 705 ile 712 arasındır. İmam İbni Teymiyye (*rahimehullah*)'ın vefatı hicri 728 dedir. Şu halde bu üç kitabın telifi ömrünün sonlarına denk geliyor.

"Er-Reddu ala men kale bi Fenei'l-Cenneti ve'n-Nar" kitabına gelince bu kitaplardan evvel telif edilmiş olması muhtemeldir. Çünkü kitabın telif sebebi talebesi İbni Kayyim (*rahimehullah*)'ın ona bu meseleyi sormuş olmasıdır. Ve "Şifau'l-Alil"de kendisi yazdığı üzere Abd bin Humeyd'in tefsirinde cehennem ateşinin faniliğine delalet eden yerleri işaretlemiştir ve hocası İmam İbni Teymiyye (*rahimehullah*)'a bir kişi vasıtasıyla göndermiştir. Ama İmam İbni Kayyim (*rahimehullah*) İmam İbni Teymiyye (*rahimehullah*)'ın hicri 712 de Mısır dönüşünden sonra ondan hiç ayrılmamıştır. Allah-u Alem.

Sonuç olarak "Er-Reddu ala men kale bi Fenei'l-Cenneti ve'n-Nar" kitabıyla alakalı bütün bu ihtimallerin varlığı ve hem nispeti cihetinden sabit olan ve hem de sarih olması açısından cehennem fani olmadığı görüşünde olduğunu ifade eden sözler tercihe layık oluyorlar.

İkinci sebep: Müteşabih sözler muhkem sözlere hamledilir. Yukarıda zikrettiğim "Mecmuu'l-Fetava" da ve "Minhacu's-Sunne" de geçen nakillerde İmam İbni Teymiyye (*rahimehullah*) cehennem azabının daimi olduğunu açık ifade ediyor. "Er-Reddu ala men kale bi Fenei'l-Cenneti ve'n-Nar" adlı kitabında geçen mücmel sözler bu sözlere göre değerlendirilmesi lazım. İlim ehli arasında kararlaştırılmış kaide budur.

Üçüncü sebep: Cehennem ateşinin ebediliği konusunda hem selefin icmasını nakledip hem de icmaya muhalefet etmesi İmam İbni Teymiyye (*rahimehullah*) gibi birisi için düşünülemez. "Mecmuu'l-Fetava"da şöyle diyor: "Ümmetin selefi, imamları ve bütün Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat mahlûkattan bazıları tamamıyla yok olmayacağına ve sona ermeyeceğine ittifak etmiştir. Mesela cennet, cehennem ateşi ve arş gibi. Bütün mahlûkatın fani olacağını Cehm bin Safvan ve ona bu hususta uyan Mutezile'den kelam ehli bidatçı bir taife dışında kimse söylememiştir. Bu batıl ve Allah'ın Kitabı'na, Rasûlünün Sünneti'ne ve ümmetin selefinin ve imamlarının icmasına aykırı bir sözdür."

Dördüncü sebep: İbni Kayyim (*rahimehullah*) dışında diğer talebeleri ondan bu

sözü aktarmamışlardır. İmam İbni Teymiyye (*rahimehullah*)'ın talebeleri olan ez-Zehebi ve İbni Kesir (*rahimehumallah*) cehennemın faniliği görüşünü savunanların sözlerini reddetmelerine rağmen hiç hocalarından böyle bir görüş nakletmiyorlar. Ayrıca ez-Zehebi ve İmam İbni Teymiyye'nin diğeri bir talebesi olan İbni Recep (*rahimehumallah*)'ın cehennem hakkında yazdıkları kitapları vardır. Bu kitaplarda hocalarından böyle bir görüş zikretmiyor. Ve bunlar dışında Hafız İbni Abdulhadi (*rahimehullah*) ve başka talebelerinden böyle bir görüşü nakledilmemiştir. Eğer İmam İbni Teymiyye (*rahimehullah*)'ın böyle bir görüşü olmuş olsaydı muhakkak birisi bir yerde zikrederdi.

Bu sebeplerden ötürü racih olan İmam İbni Teymiyye (*rahimehullah*)'ın cehennem azabının fani olduğu yönünde bir görüşü olmamasıdır. Allah-u Alem.

Lakin şayet olsa veya olsa demek doğru olmaz, zira bu manadaki sözler olsa olsa onun bu görüşe meylettiğini ifade edebilir. Bunun için şayet cehennem azabının fani olduğuna meyletmiş olsa, bundan ötürü kötülenmeyi hak eder mi veya bundan ötürü bidatçı olur mu? Derim ki: Hayır! Kesinlikle! Zira böyle bir görüşe meyletmiş olması ancak seleften bu manada bazı nakillerin varit olmasındandır. Selefin yolunu izleme konusundaki titizliği ve dinin bazı umumatı da bu görüşü desteklemesi onun bu görüşe meyletmiş olmasına sebep olmuş olabilir.

Lakin dediğim gibi âcizane kanaatime göre racih olan İmam İbni Teymiyye (*rahimehullah*)'ın diğeri Ehl-i Sünnet imamları gibi cehennem azabının ebedi olduğu görüşünde olmasıdır. Allah-u Alem.

İmam Ebu Abdullah İbni Kayyım (*rahimehullah*)'a gelince, onun için de durum takriben aynıdır. Ancak o bu meselede daha çok yazmıştır. Cehennem azabının ebediliği veya faniliği mevzusunu “Hadi'l-Ervah” ve “Şifau'l-Alil” ve “Es-Sevaiku'l-Mursele” ve “El-Vabilu's-Sayyib” ve “Tariku'l-Hicreteyn” kitaplarında işlemiştir. İlk üç kitapta cehennem azabının faniliğine meyletmiştir ve son iki kitapta ebediliğini tasrih etmiştir.

Mevzuyu özellikle “Hadi'l-Ervah” adlı kitabında çok geniş ele almıştır. Burada mevzuda 8 görüş zikreder ve bunlardan ikisi hariç hepsini iptal eder. İptal etmediği iki görüş cehennem azabının ebedi olmasıdır ve ikincisi cehennem azabının fani olmasıdır. Sonra cehennem azabının fani olduğunu destekleyen birçok söz getirir ve bahsini şöyle diyerek bitirir: “Denilse ki: Pekâlâ sen dünyadan çok daha büyük olan bu muazzam meselede neye vardın? Denilir ki: Allah (*subhanehu ve teâlâ*)'nın şu kavline vardım **إِنَّ رَبَّكَ فَعَّالٌ لِّمَا يُرِيدُ** “**Muhakkak ki senin Rabbin dilediğini yapandır.**” ”

Dolayısıyla iki görüşten birisini açık tercih etmiyor, cehennemın faniliğini de net doğrulamıyor ama bu görüşü desteklemek için birçok nakiller getiriyor ve nihayet meseleyi Allah (*celle ve âlâ*)'ya havale diyor. Bundan ötürü "Hadi'l-Ervah" kitabında bu görüşe meylettiğini söylemek mümkündür.

Ancak "El-Vabilu's-Sayyib" adlı kitabında şöyle diyerek cehennem azabının ebediliğini açık ifade ediyor: "Ahiret darları üçtür: Katıksız tayyiplerin olan ve katıksız habislerin olan dar. Bu iki dar fani değildir. Fani olan dar iyilik ve kötülük sahibi olan asilerin darıdır. Asi muhavvidlerden cehennemde bir kişi dahi kalmayacaktır. Cezalarına göre azap gördükten sonra ateşten çıkacaklar ve cennete girecekler. Baki kalacak olan sadece katıksız tayyiplerin darı ve katıksız habislerin darıdır."

Binaenaleyh İmam İbni Kayyım (*rahimehullah*)'ın cehennem azabını fani gördüğünü söylemek doğru olmaz. Ya net ispat etmemekle beraber bu görüşe meyli var denilebilir veya ama iki görüşten biri diğerini nesh etmektedir ki bunu araştırmak lazım. Allah-u Alem.